

УДК 347.73

Андрос С.В., к.е.н., доцент,

Долінська О.М.

Університет банківської справи Національного банку України

РОЗРАХУНКОВІ ТА КОМІСІЙНІ ОПЕРАЦІЇ З ВЕКСЕЛЯМИ В БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ

Розглянуто облік розрахункових вексельних операцій в банках. Проведено аналіз організації та методики обліку розрахункових та комісійних вексельних операцій у банках. Уточнено специфіку та призначення вексельних операцій для комерційних банків. Оцінюється сутність вексельних операцій банків для виявлення тенденцій розвитку та вироблення прогнозу.

Ключові слова: акцепт, вексель, інкасування, облік, рахунки

Андрос С.В., Долинская О.М.

РАСЧЕТНЫЕ И КОМИССИОННЫЕ ОПЕРАЦИИ С ВЕКСЕЛЯМИ В БАНКОВСКИХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Исследуется учет расчетных вексельных операций в банках. Проводится анализ организации и методики учета расчетных и комиссионных вексельных операций в банках. Уточняется специфика и назначение вексельных операций для коммерческих банков. Оценивается сущность вексельных операций банков для выявления тенденций развития и выработки прогноза.

Ключевые слова: акцепт, вексель, инкассация, учет, счета

Andros S., Dolinska O.

PAYMENT AND COMMISSION OPERATIONS WITH NOTES IN BANKS

Considers accounting bills accounting operations from banks. The analysis of the organization and method of account fees and bill transactions in banks. Refined and specific purpose of bill transactions for commercial banks. Assessed the nature of bill transactions of banks to identify trends and develop forecasts.

Key words: acceptance, bill collection, accounting, accounts

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Вексельні операції посідають особливе місце в діяльності комерційних банків. Різноманіття вексельних операцій дозволяє кредитним установам у процесі функціонування розв'язувати низку завдань, пов'язаних з

формуванням ресурсної бази і розширенням можливостей кредитування реального сектору економіки, диверсифікації портфеля вкладень, мінімізації ризиків, задоволенням короткострокових потреб у ліквідних коштах, забезпеченням потреб клієнтів в інструментах для інвестування коштів, проведенням взаєморозрахунків.

Традиційно банки стикаються з проблемами документального оформлення вексельних операцій, формуванням різних видів резервів по них. Виникає необхідність комплексного дослідження вексельних операцій, можливостей їх інтенсивного розвитку шляхом впровадження нових технологій, визначення перспективних напрямів у розрізі підвищення ефективності вексельних операцій у банківській діяльності.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. В науковій літературі вексельні операції банків розглядаються в контексті операцій кредитних установ з цінними паперами. Це зумовлює істотне відставання теоретичної бази від практичної діяльності банків у сфері вексельного обігу і певну відособленість такої діяльності від законодавчих норм. Окремі питання бухгалтерського обліку розрахункових та комісійних операцій з векселями у банківських установах розглядали Кіндрацька Л. М., Амеліна О. В., Давидов А. В., Барац С. М., Мошенський С. З. Заслугою названих авторів є дослідження в сфері вексельного обігу, податкового обліку, процедур здійснення вексельних операцій. Науковці досліджують переважно кількісні показники ефективності (прибутковість, дохідність), у той час як «якісні» показники залишаються поза увагою. Вексельні операції розглядаються у відриві від інших операцій банків, не достатньо опрацьована в теоретичному і практичному плані ефективність їх проведення.

Цілі статті: розглянути облік розрахункових вексельних операцій в банках; дослідити організацію та методику ведення обліку розрахункових та комісійних вексельних операцій у банках; уточнити специфіку та роль вексельних операцій для комерційних банків; оцінити стан вексельних операцій банків для виявлення тенденцій розвитку та вироблення прогнозу.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розрахункові вексельні операції здійснюються у вигляді оформлення заборгованості векселями та проведення розрахунків з використанням векселів. Оформлення заборгованості векселями між банком та іншою особою (боржником або кредитором банку) полягає в заміні одних зобов'язань іншими – вексельними [1, с. 153]. Операції з оформлення заборгованості векселями включають акцептування переказних векселів банком, виданих

на банк кредитором банку; видачу простих векселів банком кредиторіві банку; видачу банком переказних векселів на боржника банку; видачу банку простих векселів боржником банку. До операцій з розрахунків з використанням векселів входить вексельний платіж банку кредиторіві; вексельний платіж боржника банку [2, с. 176].

До розрахункових операцій належать також розрахунки з використанням векселів. До операцій за розрахунками векселями стосовно погашення кредиторської заборгованості банку зараховуються вексельні платежі на користь кредитора. Їх сутність полягає у тому, що кредитор банку погоджується прийняти від банку-боржника виконання іншого (вексельного) зобов'язання від платника за векселем. Прийняття вексельного зобов'язання відбувається шляхом передавання векселя, придбаного банком-боржником, кредитору банку [3, с. 408].

У ході застосування банком акцепту на переказному векселі в обліку здійснюється така проводка: дебет рахунків з обліку кредиторської заборгованості, а кредит рахунків 3301, 3311. У разі погашення цього переказного векселя в обліку здійснюється така проводка: дебет рахунків 3301, 3311 та кредит кореспондентського рахунку чи поточний рахунок. Видача цінних паперів, що були в банку на зберіганні, в обліку відображається проводкою: дебет рахунку групи 991, кредит рахунку 9702 – на суму номіналу [4]. До операцій за розрахунками векселями з погашення дебіторської заборгованості перед банком належать вексельні платежі боржника на користь банку. Сутність їх полягає в тому, що банк-кредитор погоджується прийняти від клієнта-боржника виконання іншого (вексельного) зобов'язання від платника за векселем. Прийняття вексельного зобов'язання відбувається шляхом передавання векселя, придбаного клієнтом-боржником, банку-кредитору. Використання векселів для розрахунків за заборгованістю за банківським кредитом не допускається. Приймання (передавання) банком векселів під час проведення вексельних платежів здійснюється з використанням реєстрів [3, с. 408].

Трасант відповідає за акцепт і платіж. Він може зняти з себе відповідальність за акцепт; будь-яка умова, за якою він знімає з себе відповідальність за платіж, вважається ненаписаною. У будь-якому переказному векселі трасант може обумовити, з визначенням або без визначення строку для пред'явлення, що переказний вексель повинен бути пред'явлений для акцепту. Трасант може заборонити пред'явлення для акцепту, якщо не йдеться про переказний вексель, який підлягає оплаті в третьої особи за її адресою, або за адресою іншою, ніж адреса трасата, або про вексель, який підлягає оплаті у визначений строк після

пред'явлення. Він може також обумовити, що пред'явлення для акцепту не буде здійснене раніше визначеної дати. У випадку, коли вексель не оголошений трасантом як такий, що не підлягає акцепту, кожний індосант може обумовити, з визначенням або без визначення строку для пред'явлення, що вексель повинен бути пред'явлений для акцепту. До комісійних операцій з вексями належать інкасування та доміциляція векселів. Якщо індосамент містить застереження «на інкасо», йдеться про вазі просте доручення, держатель може здійснювати всі права, що випливають з переказного векселя, але індосувати його він може лише в порядку передоручення. У такому разі зобов'язані особи можуть заявляти проти держателя лише такі заперечення, які могли б бути заявлені проти індосанта [5].

Комерційні банки можуть виконувати доручення своїх клієнтів – векселедержателів, беручи на себе відповідальність за подання векселів і супровідних комерційних документів у строк платнику та одержання належних платежів. Послуга називається інкасуванням векселів [3, с. 408]. Використовуються такі види інкасування векселів і супровідних комерційних документів: чисте інкасування – інкасування векселів без супровідних комерційних документів; документарне інкасо – інкасування векселів із супровідними документами. Сторонами в операції інкасування виступають: принципал – особа, яка доручає банку операцію інкасування; банк-ремітент – банк, якому принципал доручив операцію інкасування; інкасууючий банк – будь-який банк, крім банку-ремітента, який бере участь в операції інкасування; пред'являючий банк – інкасууючий банк, що здійснює пред'явлення векселів і комерційних документів платнику; платник – особа, якій пред'являються векселі та комерційні документи згідно з дорученням на інкасування. Чисте і документарне інкасо векселів здійснюється банком на підставі укладеного з векселетримачем договору про інкасування [1, с. 154].

Доходи банку від здійснення інкасової операції складаються з комісійної винагороди, що сплачується клієнтом за виконання доручення. Водночас банк може вимагати від клієнта відшкодування витрат на відправлення та отримання векселів, а за іногородніми вексями – дайно і порто. У разі ненадходження платежу та здійснення протесту усі витрати, пов'язані з протестом, комісія й інші платежі також сплачуються клієнтом.

Привабливість інкасової операції для банку полягає не лише в отриманні комісійної винагороди, а й в одержанні в тимчасове розпорядження ресурсів, які можна використати для своїх активних операцій. У даному випадку, здійснюючи інкасування векселів, банк не

несе ризику, оскільки його роль зводиться до точного виконання інструкцій свого клієнта. Зокрема, банк не несе відповідальності за втрату векселів на пошті, несвоєчасне їх одержання в місці платежу з вини пошти, за упущення або недоліки, допущені нотаріусом при опротестуванні, за незалежні від банку обставини, які можуть призвести до не вигідних для клієнта наслідків. Отже, витрати банку можуть виникнути лише в разі порушень умов ним договору. Для уникнення претензій клієнта банки при інкасуванні векселів повинні стежити за термінами векселів, точно дотримуватись інструкцій своїх клієнтів, для чого рекомендується, щоб ці інструкції були задокументовані зі значною деталізацією [3, с. 410–411].

Прийняття векселя на інкасо відображається в обліку за номінальною вартістю такою проводкою: дебет рахунку 9830, кредит рахунку групи 991. Відсилання векселя на інкасо відображається в обліку за номінальною вартістю: дебет рахунку 9831, кредит рахунку 9830. Якщо вексель оплачено в строк, то надходження коштів для оплати векселя відображається в обліку: дебет кореспондентський рахунок, поточний рахунок, кредит рахунку 2901. Списання з позабалансових рахунків документів, що передані згідно з дорученням на інкасо, відображається в обліку: дебет рахунку групи 991, кредит рахунку 9831. Якщо кошти перераховано клієнту на оплату векселя, то в обліку здійснюється проводка: дебет рахунку 2901, кредит рахунків: кореспондентський рахунок, поточний рахунок. Якщо вексель не оплачено в строк і банкеремітент відповідно до наданої принципалом інструкції пред'являє вексель до платежу або вчиняє протест, в обліку на номінальну вартість векселів здійснюється проводка: дебет рахунків 9898, 9899 та кредит рахунку 9830. У разі повернення від платника векселів і доручень на інкасування, якщо інше не передбачено розпорядженням клієнта або договором на інкасацію векселів, здійснюється проводка: дебет рахунку 9830, кредит рахунку 9831. Повернення принципалу векселів і доручень на інкасування, якщо інше не передбачено розпорядженням клієнта або договором на інкасацію векселів, в обліку відображається проводкою: дебет рахунку групи 991, кредит рахунку 9830 [4].

Векселедержатель звертається у банк із заявою, в якій міститься прохання про інкасування векселів зі свого портфеля. До заяви додаються примірники векселів, що виставляються для інкасування, по дві ксерокопії кожного векселя, реєстр векселів. Працівник банку, який приймає документи для розгляду, видає клієнтові розписку про їх отримання. Угоди інкасування векселів мають бути укладені в письмовій формі з урахуванням вимог законодавства. Розрахункові операції можуть здійснюватись без угод на підставі первинних документів (реєстрів, актів)

[2, с. 201].

Банк-ремітент здійснює інкасування самостійно або користуючись послугами інших банків, якщо принципал у договорі або дорученні на інкасування надав йому таке право. При цьому банки, використовуючи послуги інших банків для виконання інструкцій принципала, роблять це за рахунок і на ризик останнього. Якщо банк-ремітент не є пред'являючим банком, він може (якщо таке право надане йому принципалом) передати вексель шляхом вчинення передорученого індосаменту інкасуємому банку, а останній – пред'являючому банку. Якщо банк-ремітент користується послугами інкасуємого банку, він повинен переслати йому доручення на інкасування. Працівники інкасуємого банку повинні своєчасно переслати векселі за місцем їх платежу і довести до відома платника через повідомлення про надходження векселя на інкасо. Подання документів платнику можна зробити: поштою, і в цьому разі момент подання визначається моментом одержання поштової кореспонденції; в місці акцепту або платежу, зазначеному у векселі, а за відсутності такого зазначення – в місці перебування особи, яка має акцептувати або оплатити вексель.

При отриманні платежу за векселем банк-презентант учиняє напис на звороті векселя типу «Валюта отримана» і засвідчує його підписом. Отримані кошти зараховуються на поточний рахунок клієнта. У разі неодержання платежу чи відмови платником підписати Акт подання векселів до платежу, інкасуєчий банк зобов'язаний подати вексель до опротестування від імені довірителя (якщо останній не дав розпорядження повернути йому неоплачений вексель) і повідомити йому про виконання доручення. Неоплачені векселі залишаються в банку до запитання векселедержателем, але не більше від визначеного договором строку (три місяці), після чого банк знімає з себе відповідальність за їх зберігання.

Доміциляція векселя – доручення оплатити векселі в особливому місці платежу, яке відрізняється від місцезнаходження (доміциль) особи, зазначеної як платника за векселем. Отже, вексель, що підлягає оплаті в місці доміциляції, називається доміцильованим [3, с. 411].

Оплата векселя банком як особливим платником (доміциліатом) здійснюється за рахунок коштів, перерахованих платником за векселем на рахунок 2901 Плану рахунків [6]. У цьому разі в обліку здійснюється проводка: дебет рахунків: кореспондентський рахунок, поточний рахунок та кредит рахунку 2901. У разі пред'явлення векселя до оплати банк як доміциліат здійснює платіж за векселем. В обліку здійснюється проводка: дебет рахунку 2901, кредит рахунків: кореспондентський рахунок,

поточний рахунок. У разі повернення коштів на вимогу платника на його поточний рахунок в обліку здійснюється проводка: дебет рахунку 2901, кредит рахунків: кореспондентський рахунок, поточний рахунок [4]. Векселі, оплата яких має здійснитися за місцезнаходженням платника, вважаються недоміцильованими, а особа, призначена для оплати таких векселів, є особливим платником. Натомість особа, призначена для оплати векселів поза місцезнаходженням платників, виступає в ролі доміциліата. Уповноваження на оплату векселя дає векселедавець простого чи переказного векселя (або акцептант переказного векселя). Коли в тексті векселя доміциліата не визначено, його може призначити трасат при акцептуванні або векселедавець при поданні векселя до платежу. Якщо ж останні не вказують доміциліата, вважається, що оплату векселя вони здійснять самостійно. Зовнішньою ознакою доміцильованого векселя є напис, учинений на лицьовому боці векселя (під ім'ям платника) векселедавцем простого чи переказного векселя або ж акцептантом переказного векселя щодо особливого місяця сплати. Поширеним є призначення доміциліатом чи особливим платником установи комерційного банку. Основне завдання банку полягає у здійсненні платежів за векселями у встановлений строк. На відміну від інкасової послуги, банк у ролі доміциліанта виступає не отримувачем платежу, а платником за векселем.

Для виконання послуги доміциляції між банком і векселедержателем укладається спеціальна угода, згідно з якою банк зобов'язується здійснити оплату за наданими йому клієнтом (довірителем) векселями за відповідну винагороду – комісію. Клієнт дає зобов'язання до настання терміна платежу за векселями, але не пізніше від визначеного угодою терміна (3–5 днів) зарезервувати в банку гроші в сумі доміцильованих векселів. Договір може укладатися на певний термін або на оплату визначеної суми чи визначених векселів. Після підписання угоди довіритель сплачує комісійну винагороду (якщо послуги доміциляції не є для нього безкоштовними за умовою договору на розрахунково-касове обслуговування) і передає в банк векселі, попередньо вчинивши на них напис про доміцилювання.

Працівники банку приймають до сплати подані доміцильовані векселі довірителя згідно з реєстром і реєструють їх у Книзі обліку доміцильованих векселів. Довіритель зобов'язаний перерахувати в банк на відповідний рахунок кошти в обсязі, достатньому для оплати векселя. За рахунок цих коштів чи за рахунок наданого довірителю кредиту, сума якого попередньо зарахована на відповідний рахунок для оплати векселів, банк як доміциліат здійснює платіж за векселем законному

векселедержателю. Після оплати векселів банк повідомляє про це клієнтові і повертає йому векселі під розписку або вони відсилаються з повідомленням про оплату. Банк відмовляється від оплати векселів у разі, якщо клієнтом не внесено коштів, достатніх для оплати векселя. У такому разі подавець векселя має здійснити протест, але цей протест спрямований не проти банку-доміциліата (хоч він і здійснюється у приміщенні банку), а проти платника (доміциліата). Операція доміциляції є цілком безпечною для банку, що, однак, не означає відсутності відповідальності при її здійсненні. Так, якщо, не оплативши вексель, банк порушив умови договору з клієнтом, останній має право звернутися із судовим позовом на доміциліата з вимогою компенсувати збитки.

Висновки.

1. На основі аналізу взаємозв'язків між векседавцем і векселедержателем розроблено методичний підхід до розуміння сутності вексельних операцій як відносин між їх учасниками з приводу акумуляції і розміщення ресурсів та проведення розрахунків, що охоплює сферу вексельного обігу, розкриває зміст процесів, які відбуваються в ній.

2. Уточнено положення про особливості вексельних операцій банків, що включають наявність банківського продукту, законодавчі обмеження стосовно їх проведення, високий рівень ризиків і підвищену прибутковість, виключне право банків здійснювати окремі вексельні операції, їх багатofункціональність при здійсненні таких операцій, опосередкування відносин між банками і нефінансовим сектором економіки.

3. Розширено зміст поняття «вексельні операції комерційних банків» з урахуванням особливостей їх суб'єктів, що створюють банківські продукти і здійснюють акумуляцію, розміщення ресурсів і здійснення розрахунків у процесі цих операцій.

4. В результаті аналізу сукупності вексельних операцій, здійснюваних кредитними установами, удосконалено методичний підхід стосовно ролі таких операцій у банківській діяльності, яка включає кількісні (максимізація доходів, мінімізація витрат по залученню ресурсів) і якісні показники (скорочення ризиків, підвищення фінансової стійкості, підтримання ліквідності).

5. Виявлено малий доробок нормативно-правових актів та рекомендацій щодо здійснення обліку розрахункових та комісійних операцій з векселями у банківських установах. На основі вивчення нормативно-законодавчої бази вексельних операцій банків висунуто й аргументовано положення про те, що переваги останніх виявляються, з одного боку, при здійсненні типових вексельних операцій (випуск, акцепт,

аваль векселів) банківськими інститутами порівняно з іншими суб'єктами економіки, з іншого боку, ефект цих операцій підлягає оцінці шляхом порівняння їх з аналогічними операціями банків без застосування векселя (позичкові операції, випуск інших цінних паперів).

1. Васюренко О.В. Банківські операції [Текст]: Навч посібн. / О.В.Васюренко. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. – 243 с. – (Вища освіта ХХІ століття)
2. Мороз А.М. Банківські операції [Текст]: Підручн. / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М.Ф.Пуховкіна та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2000. – 384 с.
3. Дзюблюк О.В. Банківські операції [Текст]: Підручн. / За ред. д.е.н., проф. О.В.Дзюблюка. – Тернопіль : Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 696 с.
4. Постанова Правління НБУ «Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України» за № 358 від 03.10.2005, із змінами і доповненнями, внесеними Постановою НБУ за № 457 від 08.10.2010 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1092.1293.2&nobreak=1>
5. Конвенція, якою запроваджено Уніфікований Закон про переказні векселі та прості векселі від 07.06.1930 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_009
6. Постанова Правління НБУ «Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України та Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України» за № 280 від 17.06.2004 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0918-04>